

ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	18/2	2024	499-523
----------------------------	------	------	---------

HİTİTLERDE KRALİYET AİLESİNİN TÖREN GİYSİLERİ*

Hasan TUNCER**

Makale Bilgisi

Başvuru: 18 Ekim 2024

Kabul: 30 Ekim 2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Info

Received: Oct 18 2024

Accepted: Oct 30 2024

Öz

Eski Anadolu tarihinin tek büyük imparatorluğunu kurmuş olan Hititler, bıraktıkları sayısız eserlerle tarihin aydınlatılmasına katkıda bulunmuştur. Hititler ile ilgili en net bilgilere, onlardan miras kalan çivi yazılı metinler sayesinde ulaşılabilir. Bu belgelerde farklı türden birçok metin yer almaktadır. Bu metinler içerisinde zikredilen konulardan birisi, dokuma ürünleridir. Bunlar arasında kraliyet ailesinin giydiği kıyafet türleri de bulunmaktadır. Krala, kraliçeye, prense özel kıyafetler veya onlar için bir törende, ayinde veya bayramda hazır bulundurulmuş bu giysiler, Hitit metinlerinde sıkça zikredilmiştir. Hititlerde bir tören, ayin veya bayram uygulamasının belirli evreleri söz konusudur. Her şey bir düzen içerisinde ve sistemli bir şekilde gerçekleştirilir. Uygulamalarda yer alan kimselerin yapacakları görevler de bellidir. Ayrıca kimi belgede kraliyet ailesinin sabahdan itibaren neler yapacağı da nettir. Elbette giyecekleri kıyafet türlerine de değinilmiştir. Bu makalede, Hitit kraliyet ailesinin törenler ve benzeri uygulamalarda giydikleri kıyafet türlerine değinilecektir. Bunlar hakkında bilgiler verilecek olup, çeşitli çivi yazılı belgelerin tercümelemleri ile makale desteklenecektir. Adı geçen kıyafetler arasında Hititçe olan giysi türlerinin yanında, Sumerce kelimeler de bulunmaktadır. Hititçe ve Sumerce olarak geçen bu

* Bu makale "Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Dokuma" isimli doktora tezinden faydalanılarak üretilmiş olup, yeni bilgi, belge ve fikirler eklenerek oluşturulmuştur.

** Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü/Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, hasantuncer@nevsehir.edu.tr. ORC-ID: 0000-0003-1054-7950

kıyafetlerin birbirlerine olan yakınlığı da çeşitli yazarların fikirleri baz alınarak ifade edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hititler, tören giysisi, bayram giysisi, giysi, Hitit kraliyet ailesi.

Ceremonial Dress of the Royal Family in the Hittites

Abstract

The Hittites, who founded the only great empire in ancient Anatolian history, contributed to the enlightenment of history with the countless artefacts they left. The clearest information about the Hittites can be found in the cuneiform texts inherited from them. These documents contain many different types of texts. One of the subjects mentioned in these texts is weaving products. Among these are the types of clothes worn by the royal family. The special clothes of the king, queen, prince or the clothes made available for them in a ceremony, ritual or feast are frequently mentioned in Hittite texts. In the Hittites, there are certain phases of a ceremony, ritual or feast. Everything is carried out in an orderly and systematic manner. The tasks to be performed by the people involved in the practices are also clear. In some documents it is also clear what the royal family will do from the morning onwards. Of course, the types of clothes they will wear are also mentioned. In this article, the types of clothes worn by the Hittite royal family during ceremonies and similar practices will be discussed. Information about these will be given and the article will be supported by translations of various cuneiform documents. In addition to the Hittite clothing types, there are also Sumerian words among the mentioned clothes. The closeness of these Hittite and Sumerian clothes to each other will be expressed on the basis of the opinions of various authors.

Key words: Hittites, ceremonial dress, festive dress, clothing, Hittite royal family.

Giriş

Hititler, Anadolu'nun en önemli medeniyetlerinden birisini kurmuşlardır. Bıraktıkları çivi yazılı belgeler sayesinde, onlar hakkında birçok bilgiye ulaşılabilir. Hititçe çeşitli belge türlerinde kıyafetler ile ilgili bilgiler de yer almaktadır. Bu giysi türleri arasında, kraliyet ailesi tarafından çeşitli törenlerde kullanılan kıyafetler de bulunmaktadır. Bu kıyafetler

genelde dini içerikli belgelerde karşımıza çıkmaktadır. Hitit belgeleri devlet arşivi niteliği taşıdığından, halkın değil de devlet yöneticilerinin giydikleri veya kullandıkları dokuma ürünlerine ulaşmak daha mümkündür. Elbette kraliyet ailesi tarafından giyilen kıyafetleri dokumacıların¹ özenle dokudukları akla yatkın bir tahmindir. Ancak belgelerde bununla ilgili bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Her kıyafetin bir değeri olduğu da mantık çerçevesindedir. Ancak belgelerde bu konudan nadir bir şekilde söz edilmiştir. Eldeki verilere dayanarak bu kıyafetlerin o dönemde kullanılan değerlendirme ölçütlerine göre değerinin belirlenmesi de çok mümkün görülmemektedir. Yalnızca bazı kıyafet türlerinin fiyatları belgelerde ifade edilmiş olup, onların fiyatlarında da -yine belgelerden yola çıkılarak- süreç içerisinde değişiklikler olduğu kanısına varılmaktadır.

Hititlerde kraliyet ailesinin birçok farklı kıyafet türünü çeşitli törenlerde giydiğine belgeler aracılığıyla ulaşılabilir. Tüm bunların yanında, özel bir isme sahip olmasa da, kraliyet ailesinin kullandığı “tanrı kıyafeti” tabiri de metinlerde zikredilir. Ek olarak baş kıyafeti, ayakkabı ve çeşitli takılar da kraliyet ailesinin ana giysisinin yanında kullandığı çeşitler arasındadır.

Bir tören, ayin, bayram veya ritüelde elbette kraliyet ailesine uygun giysilerin bulunması doğal bir durumdur. O kıyafetin, kraliyet ailesinin gücüne, kudretine ve liderlik vasfına uygun bir şekilde seçilmesi, her şeyden önce -sembolik olarak- tanrıların önüne çıkan yönetici için de önemlidir. İmparatorluğu temsil eden liderin, giyimiyle dini bir törende farklı ve özgün olması, kendine has özellikleri taşıyan giysiler giymesi şüphesiz mantık çerçevesindedir. Kimi zaman uygulama esnasında kıyafet değişikliği de yapılabilmekte olup, bazen de “tanrı kıyafeti” adındaki bir giysi de giyilebilmektedir. Ardzinba, kralın “tanrı kıyafeti”ni giymesi veya kullanmasını, en azından ayin esnasında krala tanrısal özelliklerin yüklenmesi olarak açıklamaktadır.² Ancak bilindiği üzere, Hititlerde kral, ancak öldükten sonra tanrı olabilmektedir. Bu durumun kanıtı, bir kral öldüğünde, o kralın ölme eyleminin “tanrı oldu” ifadesiyle belirtilmesi olarak açıklanabilir. Son olarak, her ne kadar Hitit metinlerinde birçok kıyafet türü geçse de -ki bunlara kraliyet ailesinin giydikleri de dâhil- bu dokuma ürünlerinin birçoğu ile ilgili bilgiler kısıtlıdır.

¹ Bkz. Turgut Yiğit, “Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Dokumacılar”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 17/2, (2002): 79-84.

² Vladislav Ardzinba, *Eskiçağ'da Anadolu Ayinleri ve Mitleri*, Çev. Orhan Uravelli, (Ankara: Kafdav Yayıncılık, 2010), 71.

Aşağıda, kraliyet ailesi tarafından giyilmiş olan kıyafetler, bunların anlamları, nasıl kullanıldıkları ve birbirlerine olan yakınlıkları ile ilgili bilgi ve fikirlerden söz edilecektir. Bu fikirler ifade edilirken, çeşitli yazarların bu kıyafet türleri ile ilgili görüşlerine makalede yer verilecek olup, bireysel fikirler de zikredilecektir.

TÚGNÍG.LÁM

Hititçe çivi yazılı belgelerde kraliyet ailesinin kullandığı giysilerden birisi, Sumerce TÚGNÍG.LÁM olarak adlandırılan kıyafet türüdür. Belgelerde birçok kez zikredilen TÚGNÍG.LÁM'ın, kimi metinlerde kraliyet ailesi dışındaki kimseler tarafından kullanıldığı, kadınlara özgü olan çeşidinin olduğu ve kraliyet ailesi üyelerinin kimi zaman hastalıktan veya kötülükten kurtulmak için bir vekile giydirdiği görülmektedir. Tüm bunlar dışında yine çeşitli ritüel uygulamalarında bu kıyafet türünün kullanıldığı göze çarpar. Aşağıda tüm bu örneklerden söz edilecektir. Tarafımızca bu elbise için “merasim kıyafeti” anlamı uygun görülmektedir. Zaten Hititlerde bayram, ayın, ritüel gibi uygulamaların hepsi aslında törensel bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple de aşağıda bu kelimenin anlamı ile ilgili olarak kimi yazar “tören kıyafeti”, kimisi “merasim elbisesi”, kimisi ise “bayram kıyafeti” anlamlarını öne sürmüştür. Bu durum, tören kıyafeti anlamı taşıyan ve makalenin ilerleyen kısımlarında söz edilecek olan diğer kelimelerde de benzer bir şekildedir. Ancak bunların zaten hepsi birbirlerine yakın hatta temel manada aynı kavramı ifade etmektedir.

Bu kıyafetin anlamı ile ilgili birbirine yakın birçok fikir beyan edilmiştir. Ünal, TÚGNÍG.LÁM kelimesi için “şatafatlı, görkemli bir giysi, merasim elbisesi” fikrini ifade etmiş;³ Halloran, “bayram giysisi, kıyafet” olduğunu belirtmiştir.⁴ Tischler, bu kıyafetin “değerli bir giysi, ihtişamlı bir kıyafet” olduğunu ifade etmiş ve TÚGNÍG.LÁM ile Hititçe (TÚG)kušiši ve TÚGadupli sözcüklerinin benzerliğine dikkat çekmiştir.⁵ Friedrich, bu kelimeyle ilgili “ihtişamlı/şatafatlı bir elbise” ifadelerini kullanırken;⁶

³ Ahmet Ünal, *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luwicesi, Çivi Yazısı Luwicesi ve Palaca Sözcük Listeleriyle Birlikte*, (Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2016), 373.

⁴ John A. Halloran, *Sumerian Lexicon: A Dictionary Guide to the Ancient Sumerian Language*, (Los Angeles: Lologram Publishing, 2006), 149.

⁵ Johann Tischler, *Hethitisches Handwörterbuch*, (Innsbruck: Institut für Sprachen und Literaturen der Universität Innsbruck, 2008), 277.

⁶ Johannes Friedrich, *Hethitisches Wörterbuch*, (Heidelberg: Carl Winter-Universitätsverlag, 1952), 288.

Kronasser ise, “bayram kıyafeti” anlamını bu sözcüğe yüklemiştir.⁷ Bu giysiye “tören kıyafeti” anlamını uygun bulan Goetze,⁸ Alp tarafından önerilen TÚG NÍG.LÁM ve *kušiši* benzerliğine dikkat çekmiştir. Bu konuda TÚG NÍG.LÁM’ı herkesin giyebildiğini, ancak *kušiši*’yi yalnızca kralların giydiğini belirtmiştir. Bu sebeple de TÚG NÍG.LÁM ile *kušiši* benzerliği yerine, TÚG NÍG.LÁM ile TÚG *adupli* yakınlığını savunmuştur.⁹ Aşağıda Hititçe çivi yazılı metinlerde TÚG NÍG.LÁM sözcüğünün yer aldığı çeşitli belgelerin tercümelemleri verilecek olup, bu elbisenin nasıl, nerede ve ne amaçla kullanıldığı ile ilgili bilgi ve fikirler ifade edilecektir.

KUB 43.50 numaralı Murşili’nin dil tutulması/felci ile ilgili belgede, Murşili’nin yaşadığı talihsiz olaydan kurtulması için, kullandığı eşyaların başka bir yere gönderildiği bilinmektedir. Bu nesnelere arasında “merasim kıyafeti” olarak adlandırılan TÚG NÍG.LÁM da bulunmaktadır (ay. 11-22): “Koşulmuş arabayı, yay, oktanlık (ve) atlarıyla beraber gönderdiler ve onu götürdüler. Yediğim masa, içtiğim kadeh, yattığım yatak, yıkadığım tunç su teknesi ve o sırada bahsedilen aletlerin tümünü ise, hiçbiri alınmadı. Tanrıdan bu şekilde tespit edildi. Merasim kıyafetleri, arabalar ve atlar bu olayla alındı. Fırtına Tanrısı göğü korkunç bir şekilde inlettirdi ve bir fırtına çıkardığı gün, hangi merasim kıyafetlerini o gün giymişsem ve hangi arabada o gün durmuşsam, o merasim kıyafetlerinin tümü ve koşulmuş arabayı aldılar.”¹⁰

KBo 23.89 numaralı Nerik’e yolculuk bayramı ile ilgili bir belgede, kralın beyaz renkte bir merasim kıyafeti giydiği görülür. Metnin ilgili kısmı (öy. 12) şu şekildedir: “(Ertesi) sabah kral, Hanhana şehrinde beyaz merasim kıyafetlerini (ve) gümüş takılarını giyer.”¹¹

Yukarıdaki bayramın bir başka kısmında, Bo 5543+KBo 20.87 numaralı belgede, yine kralın beyaz merasim kıyafetlerini giydiği görülür (öy. 9-10): “(Ertesi) sabah kral, Zikmar’daki ilk gününde, Hapatha gününü

⁷ Heinz Kronasser, *Etymologie der Hethitischen Sprache* 4, (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1965), 355.

⁸ Albrecht Goetze, “The Priestly Dress of the Hittite King”, *Journal of Cuneiform Studies* 1, (1947): 179.

⁹ Albrecht Goetze, “Hittite Dress”, Hans Krahe (ed.), *Corolla Linguistica, Festschrift Ferdinand Sommer zum 80. Geburtstag am 4. mai 1955*, (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1955): 51-52.

¹⁰ Rene Lebrun, “L’aphasie de Murşili II: CTH 486”, *Hethitica* 6, (1985): 107-111; Metin Alparslan, *II. Murşili ve Dönemi*, (İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006), 121; Hasan Tuncer, *Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Dokuma Siyasi, Ekonomik ve Dini Yönleriyle*, (Ankara: Nobel, 2020), 81-82.

¹¹ Carlo Corti, “Along the Road to Nerik: Local Panthea of Hittite Northern Anatolia”, *Die Welt des Orients* 48/1, (2018): 26.

ve İsdammutar gününü kutlar. Kral beyaz merasim kıyafetlerini (ve) gümüş küpelerini giyer ve arabasıyla dışarıdan gelir.”¹² Aynı belgenin devamında ve başka bir sabah kral yine Zikmar’da, Fırtına Tanrısı ve Kaştama kentinin koruyucu tanrısının gününü kutlamak için beyaz merasim kıyafetini giymektedir (ay. 6-7): “(Ertesi) sabah kral Zikmar’da Fırtına Tanrısının (ve) Kaştama’nın koruyucu tanrısının gününü kutlar. Kral, Kaştama ritüelini kutlar. Kral yıkanır ve beyaz merasim kıyafetlerini (ve) gümüş küpelerini giyer.”¹³

KUB 20.79 numaralı bir kış bayramında kralın beyaz renkte bir merasim kıyafetini giydiği görülür. Belgenin ilgili kısmı (1-7) şu şekildedir: “Kral kış bayramını kutladığında, halentu-evi açılır ve perde yukarı doğru çekilir. Kral ritüel için yıkanma odasına girer. Beyaz merasim kıyafetlerini giyer.”¹⁴

Tanrıça Teteşhapi için düzenlenen bayramlarda, kralın yine beyaz bir merasim kıyafeti giydiği görülür (öy. I 10-12): “Ertesi gün halentu-evini açarlar ve perdeyi yukarı doğru çekerler. Kral yıkanma odasına girer. Beyaz merasim kıyafetlerini giyer.”¹⁵

KBo 11.43 numaralı belge, Nuntariyaşha Bayramını içermektedir. Belgenin ilgili kısmında kralın ritüel için bu kez birden fazla kıyafeti giydiği görülür. Kralın giydiği bayram kıyafeti yine bu belgede de beyaz renktedir (12-16): “Halentu-evi açılır. Perde yukarı doğru çekilir. Kral yıkanma odasına girer. Ritüel için bayram kıyafeti ve beyaz merasim kıyafetini (giyer) ve gümüş küpelerini takar.”¹⁶

KBo 2.3 numaralı Maştigga ritüelinde, bu merasim kıyafetinin yaşlı kadın tarafından ayin uygulaması sonrası alındığı görülmektedir (ay. IV 5-8): “İki kurban sahibi huwaşi taşlarını ayaklarıyla devirirler ve onlar ateşin ortasından yürürler, giymiş oldukları merasim kıyafetlerini, onları çıkarıp atarlar ve yaşlı kadın onları (kendisi için) alır.”¹⁷

¹² Carlo Corti, “Along the Road to Nerik: Local Panthea of Hittite Northern Anatolia”, 29.

¹³ Carlo Corti, “Along the Road to Nerik: Local Panthea of Hittite Northern Anatolia”, 29.

¹⁴ Sedat Alp, *Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Tempels: Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993), 134-135.

¹⁵ Sedat Alp, *Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Tempels: Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte*, 317-319.

¹⁶ Sedat Alp, *Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Tempels: Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte*, 182-185.

¹⁷ Esmâ Reyhan, *Hitit Kaynaklarında Kizzuwatna’lı Kadın Maştigga’ya Ait Ritüel Metinler*, (Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002), 58-59; Jared L. Miller, *Studies in the Origins, Development and Interpretation of the Kizzuwatna Rituals*, StBoT 46, (Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag, 2004), 100.

TÚG-NÍG.LÁM, kimi zaman ölen kişiler için hazırlanmakta ve yatağa serilmektedir. KBo 13.142 numaralı bir Hitit ölü ritüelinde bu örnek zikredilmiştir (öy. I 3-4): “Onlar ölen kişiye merasim kıyafeti hazırlarlar ve (onu) yatağa sererler.”¹⁸

Yine bir ölü ritüelinde bu kez merasim kıyafetinin yakıldığı görülmektedir. KUB 30.25 numaralı belgenin ilgili kısmının (öy. 10-14) tercümesi şu şekildedir: “Acı/yakarış bittiğinde, tapdara-kadınları heykeli evin dışına çıkarır. Onlar evin kapısında saman yakarlar. Bunun yanında onlar şunları yakarlar: Bir takım merasim kıyafeti ve bir adet ince yağ kabı. Onlar bir öküz ve sekiz koyunu birlikte baş aşağı hale getirirler.”¹⁹

KBo 6.34 numaralı bir askeri yemin metninde, merasim kıyafetinin kadınlar için olanının da mevcut olduğu ve yemin töreninde kullanılmak için hazır bulundurulduğu görülmektedir (öy. II 44-49): “ve şu sözler söylenir: Bu nedir? Kadın merasim kıyafeti değil mi? Onu, yemin töreni için bulunduruyoruz. Kim bu yeminleri bozarsa; krala, kraliçeye ve prenlere bir kötülük yapmaya kalkışrsa, o kişiyi bu yeminler erkek iken kadın yapsın. Onun ordularını da kadın haline dönüştürsün.”²⁰

Puliša ritüelinde, normalde kral tarafından giyilen merasim kıyafetinin bir savaş esirine giydirildiği, bu kimsenin vekil tayin edilerek kralı hastalıktan kurtarmaya çalıştığı görülmektedir. Hititlerde kralın herhangi bir hastalığa yakalanması sonrasında, onun bu hastalıktan kurtulması için yerine bir başkasının geçmesi durumu söz konusudur. Kral gibi giyinen ve onun eşyalarını kullanan bu kimsenin yardımı ile kralı kötülüklerden ve hastalıklardan kurtarmak amaçlanmıştır. KBo 15.1 numaralı metnin ilgili kısmında (öy. I 7-21) şu cümleler yer alır: “Ülkeden bir savaş esiri ve bir kadın yakalansın. Kralın düşman ülkesinden geldiği yol hangisi ise, kral bunun üzerinde dursun ve beyler hepsi birden onun huzuruna varsınlar. Bir savaş esiri ve bir kadın onun huzuruna getirilsin. O (yani kral), kendi merasim kıyafetini çıkarınsın ve o savaş esirine giydirilsin; ayrıca kadına bir kadın elbisesi giydirilsin. Kral, bu adama şu şekilde konuşsun: kral iyi (görünmediği) vakit, o başka birini gönderir ve bunun için ritüel düzenlenir, ve adama bu hususta şöyle denir: Şayet düşman ülkesinin herhangi bir eril tanrısı bu salgın hastalığa neden olmuşsa, ben ona

¹⁸ Alexei Kassian, Andrej Korolev ve Andrej Sedel'tsev, *Hittite Funerary Ritual šalliš waštaiš*, AOAT 288, (Münster: Ugarit Verlag, 2002), 204-205.

¹⁹ Alexei Kassian, Andrej Korolev ve Andrej Sedel'tsev, *Hittite Funerary Ritual šalliš waštaiš*, 320-323.

²⁰ Norbert Oettinger, *Die Militärischen Eide der Hethiter*, StBoT 22, (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1976), 10-11; Johannes Friedrich, “Der Hethitische Soldateneid”, *Zeitschrift für Assyriologie and Vorderasiatische Archäologie* 35/3, (1924): 166.

süslenmiş bir adamı vekil olarak veriyorum. Başındaki bu büyüklüktedir, kalbin bu büyüklüktedir; uzvu bu büyüklüktedir. O halde, sen, eril tanrı, sadece bu süslü adamla yetin, fakat krala, beylere ve ordugaha ve Hatti ülkesine tekrar dostça yönel/davran!...fakat veba bu savaş esirine geçsin ve düşman ülkesine geri gitsin!”²¹

Bir başka yerine geçme ritüelinde, bu kez ritüel esnasında kullanılan eşyalar arasında merasim kıyafeti görülmektedir. KBo 15.2 numaralı adı geçen belgenin ilgili kısmı (öy. 3-8) şu şekildedir: “... merasim kıyafeti hazırlandı, ona eski bir takım giydirilir. Bundan başka yakında, hemen oracıkta bir kippa-evi yapılır ve (oraya) gözleri altınla kapatılmış ahşaptan bir vekil heykel (koyulur), ona altından küpeler takılır, ona bir kral (elbisesi) takımı giydirilir. Ayrıca onun için bir tarafa bir takım merasim kıyafeti koyulur...”²²

KBo 4.6 numaralı belgede, bu kez II. Murşili'nin eşi Gaşşulawiya'nın hastalıktan kurtulmak için güzel bir şekilde süsleyip, merasim kıyafeti ile giydirdiği ve Lelwani'ye gönderdiği vekil kadından söz edilmiştir. Metnin ilgili kısmında (ay. 11-15) olaylar şu cümlelerle kaydedilmiştir: “... hizmetkarın Gaşşulawiya şimdi bu kadını senin tanrı heykelin için gönderdi. O, ona merasim kıyafetleri giydirdi ve kendisi (yerine) onu ritüel vekili olarak gönderdi. Şayet sen, tanrı, herhangi bir şeyden endişe duyuyorsan, o vakit bu kadın (sizin) yerinize geçsin!”²³

Temizlikle ilgili KUB 43.58 numaralı bir belgede, ritüel esnasında merasim kıyafetinin yıkanarak kirlilikten arındırıldığı görülmektedir. Ayin uygulaması şu cümlelerle zikredilmiştir (öy. I 40-45): “Ayrıca o şöyle söyler: Bu su (kirlilikten) nasıl arınmış/temizlenmiş ise ve merasim kıyafetleri yıkarlar ve onlar böylece (kirlilikten) arınırlar/temizlenirler. Kült eşyalarını yıkarlar ve böylece onlar (kirlilikten) arınırlar/temizlenirler. Bu su, hepsini kirlilikten sürekli olarak arındırır (ve) sürekli olarak temizler. Şimdi sizin tanrılarınızı aynı şekilde (kirlilikten) arındırsın/temizlesin!”²⁴

²¹ Hans Martin Kümmel, *Ersatzrituale für den Hethitischen König*, StBoT 3, (Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag, 1966), 112-113.

²² Hans Martin Kümmel, *Ersatzrituale für den Hethitischen König*, 56-57.

²³ Alexandra Daues ve Elisabeth Rieken, “Das Gebet der Gaşşuliyawia”, *Saeculum Gedenkschrift für Heinrich Otten Anlässlich Seines 100. Geburtstags*, StBoT 58, Andreas Müller-Karpe, Elisabeth Rieken-WalterSommerfeld (Ed.), (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2015), 35-37.

²⁴ Leyla Murat, “Hititlerde Su Kültü”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 31/51, (2012): 132; Rita Strauss, *Reinigungsrituale aus Kizzuwatna: Ein Beitrag zur Erforschung hethitischer Ritualtradition und Kulturgeschichte*, (Berlin: De Gruyter, 2006), 332.

KBo 5.2 numaralı Kizzuwatnalı Ammihatna ile ilgili ritüelleri içeren belgede, merasim kıyafetinin tahtın üzerine konulduğu görülür. Metnin ilgili kısmı (öy. II 48-51) şu şekildedir: “*Tahtı ilk önce huprušhi-kabının önüne koyar. Tahtın aşağısına ayaklığı koyar. Tahtın üzerine merasim kıyafetleri koyar, ayaklığın üzerine ayakkabı, tozluk koyar.*”²⁵

Yukarıda sözü edilen ritüelde yapılan işlemlerden sonra, tören kıyafetinin önce yıkanıp temizlediği ve ardından da büyücü tarafından alındığı görülmektedir: “*Ve merasim kıyafetlerini fırlatır ve temiz su ile yıkar. Merasim kıyafetlerini ise büyücü alır.*”²⁶

Bir mahkeme kaydında da merasim kıyafetinin bir başkasına verildiği kaydedilmiştir. KUB 26.69 numaralı belgenin ilgili kısmı (Rs. VII 6-13) şu şekildedir: “*Hupišna'nın insanları benden kaçınca/ayrılınca bana gönderdiler. Orada Nanaja'yı dizlerinden (kelimelerle) yakaladım: 'Beni kovalamasınlar!' ve ona, içinde demirden bir imiddu (gümüş?/altın? ile süslenmiş) konulmuş merasim kıyafetleri ile kumaştan kemer verdim.*”²⁷

TÚGkušiši

Bu kıyafetin kral tarafından giyilen değerli bir bayram giysisi olduğunu ifade eden Tischler, TÚGkušiši ile TÚGNÍG.LÁM benzerliğine dikkat çekmiştir.²⁸ Alp de Tischler ile benzer fikre sahip olup, bu kelimenin bayram kıyafeti anlamına geldiğini belirterek, TÚGNÍG.LÁM ile olan yakınlığına değinmiştir.²⁹ Kronasser de aynı şekilde bu kelimenin bir bayram giysisi olduğunu ifade etmiştir.³⁰ Ünal, bu kelime için “krallık giysisi, kaftan, cübbe” anlamlarını ifade etmiş ve diğer yazarlar gibi TÚGNÍG.LÁM ile olan yakınlığına dikkat çekmiştir.³¹

²⁵ Leyla Murat, *Kizzuwatna'lı Rahip Ammihatna'ya Ait Bir Ritüel Metni (CTH 471)*, (Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002), 43-44.

²⁶ Leyla Murat, “Ammihatna Ritüelinde Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 6/2, (2003): 103.

²⁷ Rudolf Werner, *Hethitische Gerichtsprotokolle*, StBoT 4, (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1967), 46-47.

²⁸ Johann Tischler, *Hethitisches Handwörterbuch*, 87.

²⁹ Sedat Alp, “La Désignation du Lituus en Hittite”, *Journal of Cuneiform Studies* 1/2, (1947), 172-174.

³⁰ Heinz Kronasser, *Etymologie Der Hethitischen Sprache* 1, (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1966), 228.

³¹ Ahmet Ünal, *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luvicesi, Çivi Yazısı Luvicesi ve Palaca Sözcük Listeleriyle Birlikte*, 303.

Goetze, bu kelimenin hem kral hem de kraliçe tarafından giyilen ve uzun bir yapıya sahip olan giysi olduğunu belirtmiş, Hititçe *kušiši* ile Akadça *kušītu*'nun yakınlığına dikkat çekmiştir.³² Baccelli, Bellucci ve Vigo, *kušiši*'nin Hitit envanter metinlerinde haraç olarak kullanılması durumundan yola çıkarak, *kušītu* ile olan yakınlığına değinirken; yine aynı makalede TUGBAR.DUL/TE'nin *kušiši* ile benzer şekilde envanter metinlerinde sıklıkla şahıslara ve saray görevlilerine tahsis edilmiş kıymetli giysiler arasında bulunduğu veya farklı yerlerden ve kişilerden haraç olarak gelen lüks kıyafetler arasında olduğu belirtilerek, bu iki kelime arasındaki yakınlığa dikkat çekilmek istenmiştir.³³ Bu kelime ile ilgili olarak bizce “krallık giysisi” tabiri uygundur ve metinlerde bu şekilde tercüme edilecektir.

IBoT 1.3 numaralı belge, AN.TAH.ŞUM Bayramını içermektedir. Belgenin ilgili kısmında kral tarafından krallık giysisi giydiği görülür. Metnin ilgili kısmı (1-7) şu şekildedir: “*Kral, Tanrı IB' için AN.TAH.ŞUM Bayramını kutladığında halentu-evi açılır. Perde yukarı doğru çekilir. Kral ritüel için yıkanma odasına girer. Krallık giysisini giyer ve küpelerini takar.*”³⁴

IBoT 2.7 numaralı Nuntariyaşa Bayramında kralın *kusisi* giydiği görülür (5-6): “*Kral yıkanma odasına girer. Ritüel için gümüş küpe (takar) ve krallık giysisini (giyer).*”³⁵

KBo 32.15 numaralı belge, özgürlük şarkısı ile ilgilidir. Metinde Fırtına Tanrısının “krallık giysisi” giydiği görülür (öy. II 12): “*Fakat eğer Fırtına Tanrısı çıplaksa, biz onu krallık giysisi ile giydiririz.*”³⁶ Belgede, Fırtına Tanrısının içinde bulunduğu olumsuz durumdan onu kurtarmak için yapılan bir işlem olarak, Fırtına Tanrısına krallık giysisi giydirileceği ifade edilmiştir.

KUB 11.35 numaralı kış bayramlarını içeren bir belgede de kralın yine tören kıyafetlerini giydiği görülür (öy. 10-12): “*Kral yıkanma odasına*

³² Albrecht Goetze, “The Priestly Dress of the Hittite King”, 179.

³³ Giulia Baccelli, Benedetta Bellucci, Matteo Vigo, “Elements for a Comparative Study of Textile Production and Use in Hittite Anatolia and in Neighbouring Areas”, *Prehistoric, Ancient Near Eastern and Aegean Textiles and Dress*, Marie Louise Nosch, Cecile Michel, Mary Harlow (Ed.), (Oxford: Oxbow Books, 2014), 122-123.

³⁴ Sedat Alp, *Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Tempels: Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte*, 160-161.

³⁵ Sedat Alp, *Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Tempels: Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte*, 189-191.

³⁶ Erich Neu, *Das Hurritische Epos der Freilassung I: Untersuchungen zu einem hurritisch-hethitischen Textensemble aus Hatuša*, StBoT 32, (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1996), 291.

gelir, bayram kıyafetlerini (KIN^{HL.A}), krallık giysisini (kuşışı), altın küpelerini (ve) siyah ayakkabısını giyer.”³⁷

KBo 46.182 numaralı bir bayram ritüelinde de kralın ritüel için giydiği birden fazla kıyafet söz konusudur (3-4). “Kral yıkanma odasına girer ve bayram kıyafetini ve krallık giysisini (giyer) ve altın küpesini takar.”³⁸

KIN-ta/KIN^{HL.A} ve aniyatta-

KIN-ta/KIN^{HL.A} kelimesinin geniş bir anlam yelpazesi bulunduğu ifade edilir. Bu kelimeyle ilgili “merasim elbisesi”, “kraliyet donanımı/giysisi”, “cüppe”, “teçhizat” gibi anlamlar ön plana çıkmaktadır.³⁹ Yine *aniyatta-* ile ilgili olarak, bu kelimenin “ekipman”, “teçhizat”, “dini merasim elbisesi”, “cüppe” gibi KIN-ta/KIN^{HL.A} ile benzer anlamlar içerdiği ifade edilir.⁴⁰ Hem KIN-ta/KIN^{HL.A} hem de *aniyatta-* sözcüklerinin çeşitli bayramlarda kullanıldıkları belgelerde açıkça zikredilmiştir. Kraliyet ailesinin bayramlarda giydiği bu kıyafet türlerinin anlamının “bayram kıyafeti” olduğu tarafımızca düşünülmektedir. Aşağıda önce KIN-ta/KIN^{HL.A} ve ardından ise *aniyatta-* ile ilgili metin yerleri ve tercüme verilecektir.

Arinna'nın Güneş Tanrıçası için yapılan kış bayramlarında hem kralın hem de kraliçenin bayram kıyafeti giydiği görülmektedir. KUB 2.6 numaralı ilgili belgede (ay. III 20-26) şu cümlelerle zikredilmiştir: “İkinci gün geldiğinde halentu-evi açılır, perde yukarı doğru çekilir. Kral (ve) kraliçe yıkanma odasına gider ve kral bayram kıyafetlerini (KIN^{HL.A}), krallık giysisini (kuşışı), gümüş küpeleri ve beyaz ayakkabılarını giyer. Kraliçe, bayram kıyafetini (KIN-ta) giyer.”⁴¹

³⁷ Sedat Alp, *Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Temples Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte*, 132.

³⁸ Sedat Alp, *Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Tempels: Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte*, 314-315.

³⁹ Ahmet Ünal, *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luwicesi, Çivi Yazısı Luwicesi ve Palaca Sözcük Listeleriyle Birlikte*, 279; Johann Tischler, *Hethitisches Handwörterbuch*, 266.

⁴⁰ Ahmet Ünal, *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luwicesi, Çivi Yazısı Luwicesi ve Palaca Sözcük Listeleriyle Birlikte*, 680; Johann Tischler, *Hethitisches Handwörterbuch*, 16.

⁴¹ Sedat Alp, *Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Temples Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte*, 63-64; Detlev Groddek, *Hethitische Texte in Transkription KUB 2*, (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag: 2009), 53; Belkıs Dinçol, *Hitit Metinlerinde Geçen Baş ve Ayak Kıyafetleri*, İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1991), 10-11.

Aylık olarak gerçekleştirilen bir bayramda, kralın bayram kıyafeti (KIN-ta) giydiği görülür. KUB 2.13 numaralı metnin ilgili kısmı (öy. 1-4) şu şekildedir: “Üçüncü gün geldiğinde halentu-evi açılır, perde yukarı doğru çekilir. Kral yıkanma odasına gider, bayram kıyafetini, altın küpelerini giyer/takar.”⁴²

Tippuwa’daki bahar bayramı kutlamasında da kralın KIN^{HL.A} isimli bayram kıyafetini giydiği görülmektedir. KUB 10.17 numaralı belgenin ilgili kısmı (öy. I 18-19) şu şekildedir: “Sonra kral yıkanır. Daha sonra ritüel için bayram kıyafetlerini (giyer) ve altın küpesini takar.”⁴³

AN.TAH.ŞUM Bayramı’nın 16. günü kutlamalarında kralın KIN-ta isimli bayram kıyafetini giydiği görülür. Belgenin ilgili kısmı (26-27) şu şekildedir: “Kral ritüel için, halentu-evinde bayram kıyafetini giyer.”⁴⁴

Kralın KIN^{HL.A} giydiği bir başka belge, büyük bayram ritüellerini içeren KUB 11.20 numaralı belgedir (10-13): “Ama kraliçe halentu-evine gider. Kral geldiğinde, o da halentu-evine girer ve ritüel için bayram kıyafetlerini giyer.”⁴⁵

Yukarıda sözü edilen “bayram kıyafeti” hem tekil hem de çoğul olarak belgelerde zikredilmiştir. Muhtemeldir ki, bu kıyafete “kraliyet donanımı”, “teçhizat” gibi anlamlarının verilme sebebi de budur. Ek olarak, tarafımızca KIN-ta/KIN^{HL.A} ile *aniyatta-* sözcüğünün benzer bir anlama geldiği düşünülmektedir. Bu ihtimaldeki kanıtımız ise, hem KIN-ta/KIN^{HL.A} hem de *aniyatta-* sözcüklerinin metinlerde aynı doğrultuda kullanılmış olmasıdır. Aşağıda *aniyatta-* geçen metinlerden örnekler verilecektir.

AN.TAH.ŞUM Bayramı’nın 2. gününü içeren KUB 25.16 numaralı belgede, kralın *aniyatta-* isimli bayram kıyafetini giydiği görülmektedir. Metnin ilgili kısmı (öy. I 1-5) şu şekildedir: “Halentu-evi açılır, perde

⁴² Jörg Klinger, *Untersuchungen zur Rekonstruktion der Hattischen Kultschicht*, StBoT 37, (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1996), 544-545; Detlev Groddek, *Hethitische Texte in Transkription KUB 2*, 86.

⁴³ Sedat Alp, *Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Tempels: Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte*, 124-125. Bu belgede Alp, KIN^{HL.A} isimli bayram kıyafetinin tercümesini yapmamıştır. Tercümeyi “Sonra kral yıkanır. Daha sonra ritüel için altın küpesini takar.” şeklinde yapmıştır. Bizim çevirimizde ise, KIN^{HL.A} “bayram kıyafeti” olarak eklenerek tercüme yapılmıştır.

⁴⁴ Sedat Alp, *Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Tempels: Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte*, 8.

⁴⁵ Sedat Alp, *Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Tempels: Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte*, 9-10.

yukarı doğru çekilir. Kral yıkanma odasına girer. Ritüel için bayram kıyafetini giyer."⁴⁶

Yine AN.TAH.ŞUM Bayramı'nda, bu kez bayramın 16. gününde, gün doğumundan sonra kralın aynı kıyafeti giydiği kaydedilmiştir. Adı geçen IBoT 1.4 numaralı belgenin ilgili kısmı (öy. III 24-26) şu şekildedir: "*Hava aydınlandığında halentu-evi açılır. Perde yukarı doğru çekilir. Kral ritüel için bayram kıyafetini giyer.*"⁴⁷

KBo 51.132 (473/u) Nuntariyaşha Bayramı'nda da kralın *aniyatta-* isimli tören kıyafetini giydiği kaydedilmiştir. Belgenin ilgili kısmı (öy. 2 5-12) şu şekildedir: "*Sonbaharın ikinci günü Zippalanda'da halentu-evi açılır. Perde yukarı doğru çekilir. Kral yıkanma odasına girer. Daha sonra ritüel için bayram kıyafetini giyer.*"⁴⁸

KUB 20.4 numaralı KILAM bayramında da kralın bu bayram kıyafetini giydiği görülür (7): "*Kral, halentu-evinde ritüel için bayram kıyafetini giyer.*"⁴⁹

KUB 7.25 numaralı Şarişša Bayramı'nda kralın bayram kıyafeti giydiği görülür (1-3): "*Dördüncü gün hava aydınlandığında halentu-evini açarlar ve perdeyi yukarı doğru çekerler. Ritüel için kral bayram kıyafetini giyer.*"⁵⁰

Bo 88 numaralı bir bayram metninde de kralın *aniyatta-* isimli bayram kıyafetini giydiği görülür. Metnin tercümesi (öy. I 6-11) şu şekildedir: "*Krali bayram kıyafetini giyer... beyaz ayakkabılarını .... giyer. Kaba kumaş .....kaba gömlek giyer. Kral mazki-evinden gelir.*"⁵¹

Yukarıda bahsi geçen belgede, kralın *aniyatta* isimli tören kıyafetini giymesi söz konusudur. Buna ek olarak, nadir şekilde belgelerde görülen bir durum da söz konusudur ki; kral kaba kumaştan giysileri tercih etmiştir.

⁴⁶ Sedat Alp, *Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Tempels: Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte*, 46.

⁴⁷ Sedat Alp, *Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Tempels: Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte*, 65.

⁴⁸ Sedat Alp, *Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Tempels: Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte*, 58.

⁴⁹ Sedat Alp, *Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Tempels: Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte*, 198-199.

⁵⁰ Sedat Alp, *Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Tempels: Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte*, 226-227.

⁵¹ Itamar Singer, *The Hittite KILAM Festival I*, StBoT 28 Vol.1, (Wiesbaden: Harrassowitz, 1983), s. 26.

Belki de burada “kaba” kelimesinden kasıt “kalın” bir kıyafeti ifade etmek içindir.

^{TÜG}*adupli*

Tischler, Hititçe bu kelime ile ilgili olarak “kraliyet tören giysisinin bir parçası” ve “bir tür şal” anlamlarını ifade etmiş ve ^{TÜG}*adupli* ile ^{TÜG}*NİG.LÂM* benzerliğine dikkat çekmiştir.⁵² Ünal ise, “bir elbise”, “merasim elbisesi” anlamlarını belirtmiştir.⁵³ Tarafımızca bu kelimeye “tören kıyafeti” anlamı uygun görülmüştür. Aşağıda bu kelimeyle ilgili çeşitli tercüme verilecek ve bu kıyafet türünün hangi bağlamlarda kullanıldığı ifade edilmeye çalışılacaktır.

KUB 10.25 numaralı KILAM Bayramını içeren bir belgede (ay. VI 3-21), bu kıyafetin kral tarafından kullanıldığı açıktır. Öyle ki, köpek-adamlara verilen bu giysinin daha sonra krala sunulduğu görülmektedir: “Daha sonra bakırdan yapılmış av çantaları dağa gider. Tanruların hayvanları, yani gümüş bir leopar, altın bir aslan, gümüş bir yaban domuzu, lapis-lazuli'den bir yaban domuzu ve gümüş bir ayı gelir. Geyiklerin yanında yerlerini alırlar. Önemli köpek-adamlara bir *adupli*-giysisi verirler; bunu krala sunarlar ve onları oturturlar. Daha sonra koruyucu tanrının müzisyenleri lir çalarlar. Anunuwa şehrinin adamları onlarla birlikte yürür. Māri mızraklarını vururlar ve şarkı söylerler. Daha sonra eğlendiriciler gelir. Onlar [...] ve dans ederler. Daha sonra [...] gelir. Köpek-adamların başının önüne gider.”⁵⁴

Bayram esnasında Hitit kralının giydiği tören elbisesini değiştirdiği görülmektedir. Hitit belgelerine nadir bir şekilde yansımış olan kayıttan (KUB 2.6) ilgili kısımda söz edilmiştir. Yine aynı belgede, önce yıkanma odasına giden kral, *KIN*^{HIA} ve ^{TÜG}*kušiši* isimli kıyafetlerini giyerken; Güneş Tanrısının mabedine geldiğinde ise ^{TÜG}*adupli* isimli tören kıyafetini

⁵² Johann Tischler, *Hethitisches Handwörterbuch*, 29; Ahmet Ünal, *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luvicesi, Çivi Yazısı Luvicesi ve Palaca Sözcük Listeleriyle Birlikte*, 786.

⁵³ Ahmet Ünal, *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luvicesi, Çivi Yazısı Luvicesi ve Palaca Sözcük Listeleriyle Birlikte*, 96.

⁵⁴ Itamar Singer, *The Hittite KILAM Festival I*, StBoT 28, 52-53; Jared L. Miller, “Joins and Duplicates among the Boğazköy Tablets (1-10)”, *Zeitschrift für Assyriologie* 96, (2006), s. 241; Alice Mouton, “Dog-man, Bear-man, and the Others: Men Acting as Animals in Hittite Festival Texts”, *Fierce Lions, Angry Mice and Fat-tailed Sheep: Animal Encounters in the Ancient Near East*, Ed. Laerke Recht-Christina Tsouparopoulou, (Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research, 2021), 81-82.

giymektedir. İlgili kısım (KUB 2.6 ay. 3-5) şu şekilde zikredilmiştir: “*Kral Güneş Tanrısının evinde (mabedinde) bir tören kıyafeti (adupli) giyer.*”⁵⁵

KUB 58.33 numaralı belge, Nerik kültü ile ilgili bayramları içermektedir. Belgede kralın, tanrı kıyafetiyle birlikte bir gömlek ve tören kıyafeti olarak adlandırılan *adupli*-giysisini giydiği görülür(öy. III 24-28): “*Ertesi sabah Nerik’te onlar (halentu’yu?) açarlar. Kral; tanrının kıyafeti, gömlek ve tören giysisini giyer ve bir kemer takar.*”⁵⁶

Arnuwanda ve Ašmunikal’in, Arinna’nın Güneş Tanrıçasına ilettikleri şikâyetleri içeren KBo 51.17 numaralı belgede, *adupli* isimli tören giysisinden ve *kušiši* adlı kraliyet giysisine ait gömlekten söz edilmiştir. Bu kıyafetlerin düzenli olarak tanrılara sunulmadığından yakınılan ilgili kısım (ay. III 21-24) şu şekildedir: “*Artık siz tanrılara, Arinna’nın Güneş Tanrıçasına gümüş, altın, bronz ve bakırdan güneş kursları ve ay şeklindeki sembollerini, kaliteli/ince giysilerini, (adupli isimli) tören elbiselerini, krallık giysisine ait gömleği hiç kimse getirmiyor.*”⁵⁷

Hitit metinlerinde nadir de olsa kıyafetlerin fiyatlandırılmalarıyla ilgili belgelere de ulaşılabilir. ⁵⁸ KBo 6.26 numaralı kanun metninde diğer dokuma türleriyle birlikte *adupli*- isimli tören giysisinin de değeri belirtilmiştir (öy. 49): “*mavi yün bir giysin 20 šekel gümüş, adupli tören kıyafetinin 10 šekel gümüş...*”⁵⁹

Yukarıdaki belgeye ek olarak, Hititlerde dokuma ürünlerinin ve hayvanların değerlerinde süreç içerisinde değişiklikler de olabilmektedir.

⁵⁵ Susanna Görke, Alice Mouton, “Royal Rites of Passage and Calendar Festivals in the Hittite World”, *Life, Death, and Coming of Age in Antiquity: Individual Rites of Passage in the Ancient Near East and Adjacent Regions*, Alice Mouton, Julie Patrier (Ed.), (Leiden: Peeters Publishers, 2014), 138; Detlev Groddek, *Hethitische Texte in Transkription KUB 2*, 53.

⁵⁶ Ada Taggar-Cohen, *Hittite Priesthood*, (Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2006), 423-424.

⁵⁷ E. Rieken ve diğ., 2016, hethiter.net/: CTH 375.1 (Portal Mainz); Itamar Singer, *Hittite Prayers*, (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2002), 40-42.

⁵⁸ Hitit metinlerinde dokuma ürünlerinin fiyatlandırılması ile ilgili belgeler çok azdır. Bkz. Hasan Tuncer, *Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Dokuma Siyasi, Ekonomik ve Dini Yönleriyle*, (Ankara: Nobel, 2020). Bahsi geçen durum eski Mezopotamya ile ilgili belgelerde tam tersi durumundadır. Eski Mezopotamya’da dokuma ürünlerinin fiyatlandırılması ile ilgili birçok belge ve çok daha ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Bkz. L. Gürkan Gökçek, “Kültepe Vesikalarında Geçen Nesnelere Fiyatları”, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998)*, A. Aktan-A. Öztürk (Haz.), Kayseri 1998, s. 155-170.

⁵⁹ Harry A. Hoffner, *The Laws of the Hittites*. (Leiden: Documenta et Monumenta Orientis, 1997), 145-146; Fiorelli Imparati, *Hitit Yasaları*. E. Özbayoğlu (çev.), (Ankara: İtalyan Kültür Heyeti, 1992), 168-169.

Örneğin KUB 29.39 numaralı kraliyet kararlarını içeren bir belgede bu durum şu şekilde ifade edilmiştir (öy. 11-15): “*Daha önce adupli tören kıyafeti için 3 şekel gümüş fiyatı belirlediniz; (şimdi) kaba bir giysi için 1 şekel gümüş fiyatı belirlersiniz, bir koyun için 1 şekel gümüş fiyatı belirlersiniz, bir çift deri ayakkabı için x şekel gümüş fiyatı belirlediniz, ancak şimdi 2 şekel gümüş ½ şekel gümüşe (göre) ayarlayacaksınız (belirleyeceksiniz).*”⁶⁰

Yukarıda geçen her iki belge de incelendiğinde *adupli-* isimli tören kıyafetinin fiyatlandırılmasında bir değişiklik olduğu kesindir. Ancak hangi dönemde fiyatların artıp azaldığı ve yine kaç kez fiyatların değiştiği konusunda kesin bir yargıya varılamamaktadır. “Eskiden bu şekilde idi ve şimdi bu şekilde olacaktır.” tabiri de fiyatlandırmada çeşitli dönemlerde değişiklikler olabileceğini gösterse de metne dayanarak kesin bir yargıya ulaşmak zordur.

Kraliyet Ailesi Tarafından Kullanılan Diğer Dokuma Türleri

Hitit metinlerinde geçen, anlamı bilinen ve bilinmeyen birçok kıyafet türü söz konusudur. Bunlar arasında kraliyet ailesine özgü kıyafetler de bulunmaktadır. Yukarıda sözü edilen kıyafet türleri dışında, Hitit kraliyet ailesi tarafından kullanılan başka dokuma ürünleri de vardır. Bunlardan birisi, ^{TUG}*şepahi* isimli kıyafet türüdür. Ünal, bu kıyafetin “ayinlerde giyilen bir giysi”, “çoban kepeneği” olduğunu ifade etmiştir.⁶¹ Tischler bu sözcük için “prens ve kralın giysisi”, “bir tür gömlek veya pelerin” ifadelerini kullanmıştır.⁶² KILAM Bayramında kralın ilgili kıyafeti giydiği görülmektedir. KBo 10.23 numaralı bahsi geçen bu belgede şu cümlelerle kaydedilmiştir (öy. I 6-14): “*Kral iç odaya girer. Ritüel için tören kıyafetini giyer. Beyaz şehir gömleğini ve tüylü/kaba elbisesini giyer. Ayrıca sepahi-gömleği ve sepahi elbisesi giyer.*”⁶³ Yine bir başka belgede, bu kez prens tarafından ilgili kıyafetin giyildiği görülmektedir. KUB 20.80 numaralı prens tarafından kutlanan bayramlarla alakalı belgenin ilgili kısmında, prens

⁶⁰ Silvin Koşak, “Ein Hethitischer Königserlaß über eine Gesellschaftliche und Wirtschaftliche Reform”, *Documentum Asiae Minoris Antiquae: Festschrift für Heinrich Otten zum 75. Geburtstag*, E. Neu-C. Rüster (Ed), (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1988), 196; Jared L. Miller, *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts*. (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2013), 123.

⁶¹ Ahmet Ünal, *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük Hattice, Hurrice, Hieroglif Luvicesi, Çivi Yazısı Luvicesi ve Palaca Sözcük Listeleriyle Birlikte*, 475.

⁶² Johann Tischler, *Hethitisches Handwörterbuch*, 149.

⁶³ Sedat Alp, *Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Tempels: Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte*, 192-193.

Kaštama şehrini ziyaret etmektedir. Prens şehre geldiğinde, kült görevlileri prensi kent girişinde bir tören ile karşılamaktadır. Metnin ilgili kısmı (ay. 12-19) şu şekildedir: “*Prens kente girer. Şepahi elbisesini giyer. Tanrı Lamma'nın SANGA-rahipleri, Kaštama kentinin LAMMA-Tanrısının deri-çantasını yukarı kaldırır. Kantikkipi-adamları da, Tanrı ZABABA'nın şuruhha-ağacından asasını alır. GUDU-rahipleri ise, Tanrı Zaliyanu'nun asasını alır. Ancak tanrının aşçısı iki (adet) gümüş tapişşana-şarap kabını alır ve onlar prensin önünde koşarlar.*”⁶⁴

Kraliyet ailesinin kullandığı diğer bir kıyafet türü, bir baş kıyafeti olarak ifade edilebilecek olan, *lupanni-* kelimesidir. Bu kelimeye Ünal, “başörtüsü”, “başlık”, “taç”, “krallık tacı”, “kaftan”; “hançer ve bıçağın bir parçası”, “sap veya kın” gibi birçok anlam yüklemiştir.⁶⁵ Tischler ise “kumaştan yapılmış başlık türü”, “baş bandajı”, “hançer ve kılıcın bir parçası” ifadelerini kullanmıştır.⁶⁶ Bizce bu kelime krallık giysisinin bir parçası olmakla birlikte, bu kelimenin “krallık tacı”, “krallık alameti” olarak adlandırılması ihtimal dahilindedir. Örneğin, KUB 24.5 numaralı bir yerine geçme ritüelinde, kralın yerin geçen bir adama krallık giysilerinin giydirildiği ve başına *lupanni-*’yi ifade eden “krallık alameti” takıldığı ifade edilmiştir (öy. I 20-22): “*İşte bu adam kraldır. Ben ona bir krallık ismi verdim. Ben onu kraliyet giysisiyle giydirdim. Ona krallık alameti taktım.*”⁶⁷ Yine bir başka belgede de *lupanni-*’den söz edilmiştir. Burada da krallık giysisinin bir parçası şeklinde kullanılmıştır. KBo 15.15 numaralı, Yeryüzünün güneş Tanrıçası ile ilgili ritüelleri içeren bu belgede (ay. 3-7), “*..... kralın görüntüsü/imajı ..... tören kıyafeti giymiştir, başına bir lupanni-takılır, kulaklarına küpe takılır ve ayaklarına ise Hatti ayakkabısı giydirilir.*”⁶⁸ ifadeleri yer almaktadır.

⁶⁴ Detlev Groddek, *Hethitische Texte in Transkription KUB 20, DBH 13*, (Dresden: Harrassowitz, 2004), 139-140; Ada Taggar-Cohen, *Hittite Priesthood*, 427.

⁶⁵ Ahmet Ünal, *Hittite-Türkçe Türkçe-Hittite Büyük Sözlük Hattice, Hurricce, Hiyeroglif Luvicesi, Çivi Yazısı Luvicesi ve Palaca Sözcük Listeleriyle Birlikte*, 327.

⁶⁶ Johann Tischler, *Hethitisches Handwörterbuch*, 96.

⁶⁷ José Virgilio Garcia Trabazo, “CTH 419, Ritual de Sustitucion Real Edicion Critica y Traducccion”, *Historiae* 7, 2010, 36-39; Matteo Vigo, “Textiles and Textile Tools in Hittite Ritual Praxis. An Overview”, *Textiles in Ritual and Cultic Practices in the Ancient Near East from the Third to the First Millenium BC*, S. Gaspa-M. Vigo (Ed.), Münster 2019, s. 119; Albrecht Goetze, “Hittite rituals, Incantations, and Description of Festival”, *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, (Ed. James B. Pritchard), New Jersey 1969, 355.

⁶⁸ Hans Martin Kümmel, *Ersatzrituale für den hethitischen König*, 136-137.

^{TÜG}*hu(b)piki-/hupiga-* isimli kıyafet konusunda Ünal, “çarşaf, başörtüsü” ifadesini,⁶⁹ Tischler, “peçe, duvak” anlamlarını,⁷⁰ Puhvel ise, “peçe, duvak, başörtüsü, örtü” anlamlarını uygun görmüştür.⁷¹ Tarafımızca bu sözcüğün bir baş kıyafeti olduğu ve “örtü, peçe” gibi anlamları ifade ettiği ve uzunca bir giysi olduğu düşünülmektedir. Bu kanıya bir belgede bu kıyafetin sarkıtılmasına istinaden ulaşılmıştır. KUB 33.67 numaralı, Anzili ve Zukki isimli tanrıların ortadan kaybolup geri dönmesiyle ilgili belgede (öy. I 25-32) şu sözler zikredilmiştir: “*iyi (olan şeyleri) (ben) fırlattım. Tanrı Anzili sinirlendi; Zukki (de) sinirlendi. Sol ayakkabısını sağ ayağına, sağ ayakkabısını sol ayağına giydi. Bir elbiseyi ..... Tanrı elbisesinin arkasına göğüs süslerini sabitledi. Örtünün/peçenin (hu(b)piki) arkasını önden sarkıttı, önünü ise arkadan sarkıttı, ayağa kalktı ve tapınama-odasından çıktı.*”⁷²

Bir belgede kraliçe tarafından giyilen/takılan *hupigi-* sözcüğüne rastlanır. Bahsi geçen ve aylık olarak kutlanan bayramları içeren ilgili metinde (315/t öy. I. 7-11) şu sözler yer almaktadır: “*İkinci gün halentu-evi açılır, perde yukarı doğru çekilir. Kraliçe yıkanma odasına girer. Mavi yün(den elbise), altın küpe ve örtüsünü/peçesini (hu(b)pigi) giyer/takar.*”⁷³

Kral tarafından giyilen kıyafetlere bir örnek, Nerik kültü ile ilgili bayramları içeren bir belgedir. Bu belgede, kralın “tanrı kıyafeti” ile birlikte bir gömlek, *adupli-* isimli tören kıyafeti, tanrının *kattiluri-* giysisini giydiği ve bir kemer taktığı kaydedilmiştir. Belgenin ilgili kısmı (öy. III 24-31) şu şekildedir: “*Ertesi gün Nerik’te onlar (halentu’yu?) açarlar. Kral, tanrının kıyafeti, gömlek ve tören kıyafetini giyer ve bir kemer takar/bağlar. Tanrının kattiluri-giysisi, lituus ve ayakkabı, o (kral) onları giyer.*”⁷⁴

Tanrı kıyafetinin bu kez prens tarafından bir bayramda giyildiği de kaydedilmiştir. KUB 56.35 numaralı, prens tarafından kutlanan bayramları içeren belgenin ilgili kısmı (öy. I 1-2) şu şekildedir: “*... şafak vakti geldiğinde, prens tanrı kıyafetini giyer, (ve) o beyaz ayakkabıları giyer.*”⁷⁵

⁶⁹ Ahmet Ünal, *Hittite-Türkçe Türkçe-Hittite Büyük Sözlük Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luvicesi, Çivi Yazısı Luvicesi ve Palaca Sözcük Listeleriyle Birlikte*, 203.

⁷⁰ Johann Tischler, *Hethitisches Handwörterbuch*, 61.

⁷¹ Jaan Puhvel, *Hittite Etymological Dictionary* 3, (Berlin: Mouton de Gruyter, 1991), 392.

⁷² Garry M. Beckman, *Hittite Birth Rituals*, StBoT 29, (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1983), 72-75; Belkıs Dinçol, *Hittit Metinlerinde Geçen Baş ve Ayak Kıyafetleri*, 96.

⁷³ Sedat Alp, *Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Tempels: Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte*, 229-231.

⁷⁴ Ada Taggar-Cohen, *Hittite Priesthood*, 423-424.

⁷⁵ Ada Taggar-Cohen, *Hittite Priesthood*, 426.

Şüphesiz “tanrı kıyafeti”ni giymek kraliyet ailesi üyelerine özgü bir durum idi. Zaten bu yukarıdaki metinlerle de açıkça desteklenmektedir. Adı geçen “tanrı kıyafeti”nin hangi tarzda olduğu, rengi veya boyutu gibi bilgiler ne yazık ki kaydedilmemiştir. Ancak bu kıyafetin kraliyet ailesi tarafından giyilmesi ve yalnızca onlara özgü olması, dünyevi ortamda, yalnızca kraliyet ailesine verilen bir ayrıcalık idi.

Sonuç

Hitit kraliyet ailesi tarafından giyilen veya kullanılan dokuma türleri birden fazla olup, bunların hangi anlama geldikleri konusunda farklı görüşler mevcuttur. Tarafımızca makale içerisinde bahsi geçen bu dokuma ürünlerine en uygun anlamlar verilmeye çalışılmış olup, bu anlamlar yüklenirken, metin içerisindeki kullanımlara dikkat edilmiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, temel manada bu kıyafet türlerinin hepsi kral ve ailesi tarafından giyilebilen krallık giysileridir.

Başta Hitit kralları olmak üzere, Hitit kraliyet ailesinin giydiği kıyafetlere genel olarak bakıldığında, şüphesiz hepsinin özel olduğu düşünülmektedir. Kral ve ailesinin giydiği, yediği ve içtiği şeylerle ilgili çeşitli madde ve uyarıların var olduğu da bilinmektedir. Bunlara dikkat etmeyen kimselerin cezalandırılacağı ifade edilmektedir. Böyle bir ortamda, muhakkak ki özel bir günde kraliyet ailesinin giyeceği kıyafetler de baştan aşağı düşünülmüş ve bunlara özen gösterilmiştir. Belgelerde kabaca kral ve ailesinin giyeceği ana kıyafetten söz edilmiş, bazen bir kıyafet takımı şeklinde belgelere yansımıştır. Örneğin birden fazla kıyafetten veya o kıyafetle birlikte giyilecek olan başka giysilerden de söz edilmiştir. Bunlara ek olarak takılacak olan takılardan ve ayakkabılardan kimi metinlerde söz edilmiştir. Baş kıyafeti olarak da bazen metinlerde geçen türler vardır. Böylelikle kraliyet ailesinin özel günlerde baştan aşağı ne giyeceği bellidir. Elbette ana kıyafetler diyebileceğimiz ve yukarıda da sözünü ettiğimiz kıyafet türleri giyilmiştir.

Makale içerisinde de dikkat çekildiği üzere, bu kıyafet türlerinin çoğu dini içerikli belgelerde geçmektedir. Bu belgelerde zikredilen bir bayram veya ritüel, özel ve kıymetli bir gün veya süreç olarak kabul edildiğinden, kraliyet ailesinin günün başlangıcından itibaren (şafak vakti) ne yapacağı ve ne giyeceği açıkça ifade edilmiştir. Yatağından kalktıktan sonra perdenin açılmasıyla günün doğduğunun anlaşılması üzerine, kraliyet ailesi üyeleri öncelikle bedensel temizliklerini yapmak için yıkanma odasına gitmektedirler. Ardından ise, temiz bir şekilde yine özenle seçilmiş kıyafetlerini giymektedirler.

Kraliyet ailesinin ilgili törenlerde giydiği kıyafetlerin neye göre seçildiği hususunda bir kesinlik söz konusu değildir. Birçok farklı törende yukarıda adı geçen kıyafetleri giymişlerdir. Herhangi bir kıyafet türünün çok daha fazla ön plana çıkan bir durumunun olduğunu savunmak da yanlıştır. Yalnızca Sumerce ^{TÚGNÍG.LÁM}'ın diğer kıyafet türlerine nazaran metinlerde daha sık ve farklı bağlamlarda geçtiğini söyleyebiliriz. Özellikle Hititçe tören kıyafeti anlamına gelebilecek olan elbiselerin ^{TÚGNÍG.LÁM} ile olan yakınlığı araştırılmıştır. Ancak bu konuda da kesin bir durum söz konusu değildir. ^{TÚGNÍG.LÁM}'ın kraliyet ailesi tarafından giyilmesi, kadınlara özgü olanlarının bulunması, ritüellerde yıkanması, yakılması, hediye olarak verilmesi gibi birçok durumu söz konusudur. Bu sebeple bu görkemli kıyafet hakkında net bir yargıya varmak da güçleşmektedir. Sadece tek bir noktada kullanılmaması, farklı birçok yerde kıymetli bir yere sahip olarak yer alması durumu da söz konusudur. Ancak çeşitli yazarların Hitit dilindeki bir kıyafet türünü ^{TÚGNÍG.LÁM} ile eşitleme fikri, çeşitli bağlamlar düşünüldüğünde zor gözükmemektedir. Öyle ki, ^{TÚGNÍG.LÁM} isimli kıyafet türü, yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi farklı noktalarda kullanılırken, bu kıyafet türü ile eşitlenmek istenen kıyafetlerle ilgili böyle bir örnek bulunmamaktadır. Zaten belgelerdeki en büyük eksiklik genellikle adı geçen kıyafet türlerinin yalnızca giyildiği ile ilgili bilgi vermesidir. Sadece ^{TÚGNÍG.LÁM} ile ilgili farklı bağlamlar belgelerde zikredilmiştir. Elbette bu durum ^{TÚGNÍG.LÁM}'ın değerini düşürmemekle birlikte, ^{TÚGNÍG.LÁM}'ın geçtiği bir metin yerine onunla eşitlenmek istenen diğer kıyafet türleri de benzer bağlamlarda oturabilmektedir. Buna örnek olarak, KIN-ta/KIN^{HLA} ve *aniyatta*- eşitliği gösterilebilir.

Hititlerde kraliyet ailesinin herhangi bir bayram veya törene özgü kıyafeti yoktur. Yani makalede adı geçen kıyafet türlerinin ait olduğu özel bir bayram veya tören söz konusu değildir. Bu kıyafet türlerinin o uygulamada neye göre seçildiği konusunda da bir netlik bulunmamaktadır. Ek olarak, elbette bu kıyafetlerin kraliyet ailesine özgü ve özel olmaları bir tahminden öte akla yatkın bir öngörüdür. Kıyafetlerin şekilleri veya tarzları konusunda da Hititçe metinlerde ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır. Ancak adı geçen kıyafetlerin isimleri kendileri özgü olup, tarafımızca aralarında az veya çok farklar olduğu düşünülmektedir. Bir kıyafetin kalite veya özellik olarak diğerine üstünlüğü ile ilgili bilgiler de bulunmamaktadır.

Metinler göz önüne alındığında kraliyet ailesi üyelerinin aynı törende ve aynı anda birden fazla kıyafeti giydiği de görülmektedir. Yine kral, ayın devam ederken kıyafet değişikliğine de gidebilmektedir. Kıyafetlerle ilgili olarak özel bir rengin seçilmesi hususunda kesin bir kanı olmasa da beyaz renkli kıyafet türlerinin ön plana çıktığı belgelere

yansımıştır. Bu durum, beyaz rengin saflığı, temizliği, paklığı ifade etmesinden ileri gelmektedir. Bu sadece görüntü anlamında bir temizlik ve saflık değil, manevi anlamda olan bir temizliği de ifade etmektedir. Öyle ki, şüphesiz tanrının huzuruna çıkılırken en uygun ve temiz kıyafetler seçilmiştir.

Dokuma ürünlerine genel olarak bakıldığında, birçok kıyafet türüne rastlanmaktadır. Ancak bunların hepsinin kraliyet ailesi tarafından törenlerde giyildiği ile ilgili bir durum söz konusu değildir. Farklı türden birçok belgede bu dokuma ürünleri karşımıza çıksa da, tören, bayram veya ayin gibi dinsel uygulamalar esnasında giyilen kıyafetler daha az sayıdadır.

Adı geçen kıyafetlerin şekli, tarzı, uzunluğu veya kısıllığı, üzerlerindeki betimlemeler veya semboller hususunda Hitit metinlerinde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kimi belgelerde bazı dokuma ürünlerinin işlemeli veya süslemeli olarak yer aldığı bilinse de, kraliyet ailesi tarafından kullanılan kıyafetlerde böyle bir durum söz konusu değildir. Mantıksal anlamda, o kıyafetin kraliyet ailesinin gücü ve kudretine uygun olması fikri akla yatkındır. Tanrının huzuruna çıkacak olan kral ve ailesi, kimi zaman da direkt olarak “tanrı kıyafeti” adı verilen ve hakkında ayrıntılı bilgi olmayan bir kıyafet türünü giymiştir. Bu kıyafet türü de sadece kraliyet ailesine özgüdür. Yine *lupanni-* şeklinde belgelerde zikredilen ve tarafımızca “krallık alameti” veya “krallık giysisinin önemli bir parçası” olarak adlandırılan baş kıyafeti de önemlidir. Bir kıyafet bütünlüğünü tamamlama özelliğine sahip şekilde metinlerde bu baş kıyafeti de yer almaktadır.

Temel manada manevi anlamda “değerli bir giysi” olarak nitelendirebileceğimiz bu kıyafetlerin, *adupli-* kıyafeti hariç, fiyatlandırmaları hususunda da bir bilgiye sahip değiliz. Metinlerde adı geçen *adupli-* isimli kıyafetin süreç içerisinde değerinin farklılaştığı hususunda net bir bilgi mevcuttur. Başka herhangi bir kıyafet türünün *adupli-* giysisinden daha değerli olması durumu da vardır. Metinlere yansıyan bu kanıt, kraliyet ailesinin kullandığı bir kıyafet türünün maddi anlamda en değerli olmadığı fikrini akla getirmektedir. Bu örnek göz önüne alındığında, kraliyet ailesinin giyeceği kıyafetlerin maddi anlamdan çok manevi anlamda kıymetli olmasına önem verilmesi hususu ortaya çıkmış olabilir. Ancak elbette tek bir örnekten yola çıkarak bu sonuca ulaşmak bilimsel anlamda akla yatkın değildir. Ek olarak kraliyet ailesinin kullandığı diğer kıyafetlerin fiyatlandırılması hususunda da bir bilgi yoktur. Belki de bu kıyafetler satılmaktan ziyade yalnızca dinsel törenler için üretilmekteydi fikri de burada bir yorum olarak dile getirilebilir.

Sonuç olarak, özellikle dinsel içerikli belgelerde kraliyet ailesi tarafından giyilen ve genel olarak kraliyet giysileri şeklinde ifade edebileceğimiz kıyafetler, Hitit kültür dünyasında önemli bir yere sahiptir. Görkemli, şatafatlı, muhteşem, pahalı, kıymetli gibi ifadelerin yakıştırıldığı bu kıyafetlerle ilgili bilgiler, yukarıda da sözünü ettiğimiz noktaların ötesinde eksik kalmaktadır. Zira Hititçe metinler kıyafetlerle ilgili detaylar bakımından yoksundur. Tarafımızca muhtemeldir ki, bu kıyafetler arasında farklar vardır ve her kıyafetin kendine özgü bir tarzı mevcuttur.

KAYNAKÇA

- Alp, Sedat. “La Désignation du Lituus en Hittite”, *Journal of Cuneiform Studies* 1/2, (1947): 164-175.
- Alp, Sedat. *Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Tempels: Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.
- Alparslan, Metin. *II. Murşili ve Dönemi*, İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.
- Ardzinba. Vladislav *Eskiçağ'da Anadolu Ayinleri ve Mitleri*, Çev. Orhan Uravelli, Ankara: Kafdav Yayıncılık, 2010.
- Bacelli, Giulia-Bellucci, Benedetta-Vigo, Matteo. “Elements for a Comparative Study of Textile Production and Use in Hittite Anatolia and in Neighbouring Areas”, *Prehistoric, Ancient Near Eastern and Aegean Textiles and Dress*, Marie Louise Nosch, Cecile Michel, Mary Harlow (Ed.), (Oxford: Oxbow Books, 2014), 97-141.
- Beckman, Garry M. *Hittite Birth Rituals*, StBoT 29, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1983.
- Corti, Carlo. “Along the Road to Nerik: Local Panthea of Hittite Northern Anatolia”, *Die Welt des Orients* 48/1, (2018): 24-71.
- Daues, Alexandra-Rieken, Elisabeth. “Das Gebet der Gaššuliyawia”, *Saeculum Gedenkschrift für Heinrich Otten Anlässlich Seines 100. Geburtstags*, StBoT 58, Andreas Müller-Karpe, Elisabeth Rieken-Walter Sommerfeld (Ed.), Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2015: 31-49.
- Dinçol, Belkıs. *Hitit Metinlerinde Geçen Baş ve Ayak Kıyafetleri*, İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1991
- Friedrich, Johannes. “Der Hethitische Soldateneid”, *Zeitschrift für Assyriologie and Vorderasiatische Archäologie* 35/3, (1924): 161-192.
- Friedrich, Johannes. *Hethitisches Wörterbuch*, Heidelberg: Carl Winter-Universitätsverlag, 1952.
- Goetze, Albrecht. “The Priestly Dress of the Hittite King”, *Journal of Cuneiform Studies* 1, (1947): 176-185.

- Goetze, Albrecht. "Hittite Dress", Hans Krahe (ed.), *Corolla Linguistica, Festschrift Ferdinand Sommer zum 80. Geburtstag am 4. mai 1955*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1955: 48-62.
- Goetze, Albrecht. "Hittite rituals, Incantations, and Description of Festival", *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, (Ed. James B. Pritchard), New Jersey (1969): 346-361.
- Gökçek, L. Gürkan. "Kültepe Vesikalarında Geçen Nesnelere Fiyatları", *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998)*, A. Aktan-A. Öztürk (Haz.), Kayseri 1998, 155-170.
- Görke, Susanna-Mouton, Alice. "Royal Rites of Passage and Calendar Festivals in the Hittite World", *Life, Death, and Coming of Age in Antiquity: Individual Rites of Passage in the Ancient Near East and Adjacent Regions*, Alice Mouton, Julie Patrier (Ed.), Leiden: Peeters Publishers, 2014, 117-146.
- Groddek, Detlev. *Hethitische Texte in Transkription KUB 20*, DBH 13, Dresden: Harrassowitz, 2004.
- Groddek, Detlev. *Hethitische Texte in Transkription KUB 2*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag: 2009.
- Halloran, John A. *Sumerian Lexicon: A Dictionary Guide to the Ancient Sumerian Language*, Los Angeles: Lologram Publishing, 2006.
- Hoffner, Harry A. *The Laws of the Hittites*. Leiden: Documenta et Monumenta Orientis, 1997.
- Imparati, Fiorelli. *Hitit Yasaları*. E. Özbayoğlu (çev.), Ankara: İtalyan Kültür Heyeti, 1992.
- Kassian, Alexei-Korolev, Andrej-Sedel'tsev, Andrej. *Hittite Funerary Ritual šalliš waštaiš*, AOAT 288, Münster: Ugarit Verlag, 2002.
- Klinger, Jörg. *Untersuchungen zur Rekonstruktion der Hattischen Kultschicht*, StBoT 37, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1996.
- Košak, Silvin. "Ein Hethitischer Königserlaß über eine Gesellschaftliche und Wirtschaftliche Reform", *Documentum Asiae Minoris Antiquae: Festschrift für Heinrich Otten zum 75. Geburtstag*, E. Neu-C. Rüster (Ed), Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1988, 195-202.
- Kronasser, Heinz. *Etymologie der Hethitischen Sprache* 4, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1965.
- Kronasser, Heinz. *Etymologie Der Hethitischen Sprache* 1, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1966.
- Kümmel, Hans Martin. *Ersatzrituale für den Hethitischen König*, StBoT 3, Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag, 1966.
- Lebrun, Rene. "L'aphasie de Muršili II: CTH 486", *Hethitica* 6, (1985): 103-137.
- Miller, Jared L. *Studies in the Origins, Development and Interpretation of the Kizzuwatna Rituals*, StBoT 46, (Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag, 2004.

- Miller, Jared L. “Joins and Duplicates among the Boğazköy Tablets (1-10)”, *Zeitschrift für Assyriologie* 96, (2006): 235-241.
- Miller, Jared L. *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts*. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2013.
- Mouton, Alice. “Dog-man, Bear-man, and the Others: Men Acting as Animals in Hittite Festival Texts”, *Fierce Lions, Angry Mice and Fat-tailed Sheep: Animal Encounters in the Ancient Near East*, Ed. Laerke Recht-Christina Tsouparopoulou, Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research, 2021, 79-94.
- Murat, Leyla. *Kizzuwatna’lı Rahip Ammihatna’ya Ait Bir Ritüel Metni (CTH 471)*, Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002.
- Murat, Leyla. “Ammihatna Ritüelinde Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 6/2, (2003): 89-109.
- Murat, Leyla. “Hititlerde Su Kültü”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 31/51, (2012): 125-158.
- Neu, Erich. *Das Hurritische Epos der Freilassung I: Untersuchungen zu einem hurritisch-hethitischen Textensemble aus Hattuša*, StBoT 32, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1996.
- Oettinger, Norbert. *Die Militärischen Eide der Hethiter*, StBoT 22, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1976.
- Puhvel, Jaan. *Hittite Etymological Dictionary* 3, Berlin: Mouton de Gruyter, 1991.
- Reyhan, Esmâ. *Hitit Kaynaklarında Kizzuwatna’lı Kadın Maštigga’ya Ait Ritüel Metinler*, Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002.
- Rieken, E ve diğ. (Ed.), 2016, hethiter.net/: CTH 375.1 (Portal Mainz).
- Singer, Itamar. *The Hittite KILAM Festival I*, StBoT 28 Vol.1, Wiesbaden: Harrassowitz, 1983.
- Singer, Itamar. *Hittite Prayers*, Atlanta: Society of Biblical Literature, 2002.
- Strauss, Rita. *Reinigungsrituale aus Kizzuwatna: Ein Beitrag zur Erforschung hethitischer Ritualtradition und Kulturgeschichte*, Berlin: De Gruyter, 2006.
- Taggar-Cohen, Ada. *Hittite Priesthood*, Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2006.
- Tischler, Johann. *Hethitisches Handwörterbuch*, Innsbruck: Institut für Sprachen und Literaturen der Universität Innsbruck, 2008.
- Trabazo, José Virgilio Garcia. “CTH 419, Ritual de Sustitucion Real Edicion Critica y Traduccion”, *Historiae* 7, (2010): 27-49.
- Tuncer, Hasan. *Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Dokuma Siyasi, Ekonomik ve Dini Yönleriyle*, Ankara: Nobel, 2020.

- Ünal, Ahmet. *Hittitçe-Türkçe Türkçe-Hittitçe Büyük Sözlük Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luvicesi, Çivi Yazısı Luvicesi ve Palaca Sözcük Listeleriyle Birlikte*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2016.
- Vigo, Matteo. "Textiles and Textile Tools in Hittite Ritual Praxis. An Overview", *Textiles in Ritual and Cultic Practices in the Ancient Near East from the Third to the First Millenium BC*, S. Gaspa-M. Vigo (Ed.), Münster (2019): 109-133.
- Werner, Rudolf. *Hethitische Gerichtsprotokolle*, StBoT 4, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1967.
- Yiğit, Turgut. "Hittitçe Çivi Yazılı Metinlerde Dokumacılar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 17/2, (2002): 79-84.